

Cechy państwa

- Wprowadzenie
- Przeczytaj
- Schemat
- Sprawdź się
- Dla nauczyciela

Bibliografia:

- Źródło: *Państwo w Państwie*, dostępny w internecie: panstwowpanstwie.polsatnews.pl [dostęp 14.09.2019 r.].
- Źródło: *Czy państwa członkowskie Unii Europejskiej tracą suwerenność?*, dostępny w internecie: polskieradio.pl [dostęp 15.09.2019 r.].
- Źródło: *Wyrok dla pilota z Rosji za naruszenie przestrzeni powietrznej*, dostępny w internecie: warszawa.tvp.pl [dostęp 15.09.2019 r.].
- Źródło: *Turcy zestrzelili rosyjski samolot*, dostępny w internecie: tvn24.pl [dostęp 15.09.2019 r.].
- Źródło: *Erozja suwerenności*, dostępny w internecie: sprawynauki.edu.pl [dostęp 15.09.2019 r.].
- Źródło: *Konwencja z Montevideo*, 1933.
- Źródło: *Państwo w Państwie*, dostępny w internecie: panstwowpanstwie.polsatnews.pl [dostęp 14.09.2019 r.].
- Źródło: *Turcy zestrzelili rosyjski samolot*, dostępny w internecie: tvn24.pl [dostęp 15.09.2019 r.].
- Źródło: *Czy państwa członkowskie Unii Europejskiej tracą suwerenność?*, dostępny w internecie: polskieradio.pl [dostęp 15.09.2019 r.].
- Źródło: *Erozja suwerenności*, dostępny w internecie: sprawynauki.edu.pl [dostęp 15.09.2019 r.].
- Źródło: *Wyrok dla pilota z Rosji za naruszenie przestrzeni powietrznej*, dostępny w internecie: warszawa.tvp.pl [dostęp 15.09.2019 r.].
- Źródło: Wiktor Osiatyński, *Państwo złem koniecznym*, „Wiedza i Życie” 1996, nr 11.

Źródło: geralt, domena publiczna.

Wiktor Osiatyński

Państwo złem koniecznym

Zgadając się, że państwo jest złem, nie sędzę, by mogło ono przestać istnieć. Bywają zjawiska złe, ale nieuniknione, a nawet niezbędne. Takim zjawiskiem jest właśnie państwo.”

Źródło: Wiktor Osiatyński, *Państwo złem koniecznym*, „Wiedza i Życie” 1996, nr 11.

Czy Wiktor Osiatyński ma rację i państwo rzeczywiście jest złem koniecznym? Jakie są walory i niedostatki państwa? Poznaj jego cechy.

Twoje cele

- Scharakteryzujesz cechy państwa.
- Rozważysz szczegółowe aspekty każdej z cech państwa.
- Przeanalizujesz kontrowersyjne przypadki bytów międzynarodowych, których państwowość nie jest jednoznaczna.

Przeczytaj

Cztery kryteria określające państwo jako podmiot prawa międzynarodowego, wyznaczone przez przepisy konwencji o prawach i obowiązkach państw, stały się od czasu jej podpisania w 1933 r. w Montevideo częścią międzynarodowego prawa zwyczajowego i są powszechnie uznawane na arenie międzynarodowej za cechy państwowości.

Artykuł 1 tej konwencji głosi:

“*Konwencja z Montevideo*

Państwo jako podmiot prawa międzynarodowego powinno mieć następujące elementy:

- stałą ludność,
- suwerenną władzę,
- określone terytorium oddzielone od innych granicą,
- zdolność wchodzenia w stosunki międzynarodowe.”

Źródło: *Konwencja z Montevideo*, 1933.

Klasyczna, trójelementowa definicja państwa według Georga Jellinka, powszechnie akceptowana przez politologów, stwierdza natomiast, że państwo to „korporacja osiadłego ludu, wyposażona w bezpośrednią władzę zwierzchnią”.

Czy dostrzegasz elementy podobne obu definicji? Jakie cechy powinno posiadać państwo, by można je było państwem nazywać?

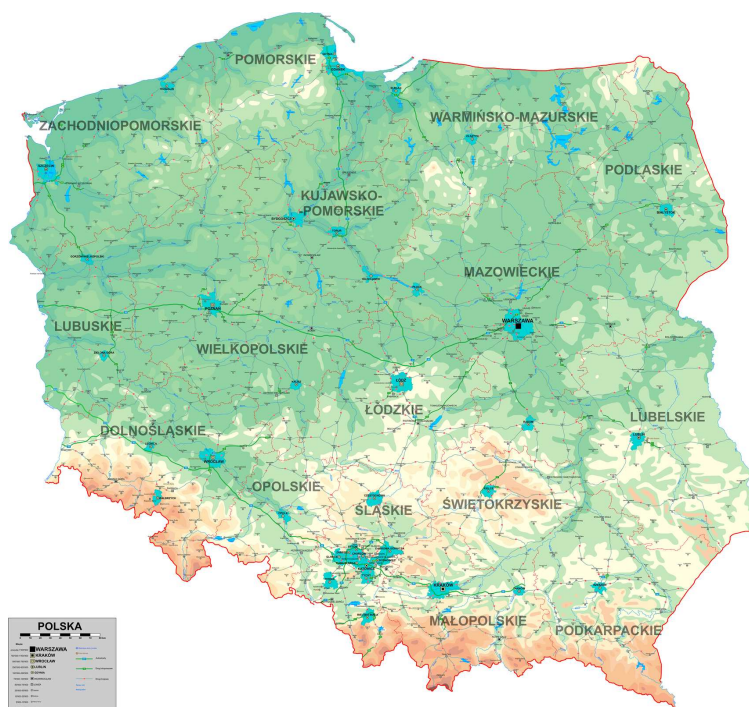
Państwo jest organizacją terytorialną, polityczną, przymusową i suwerenną.

Terytorialność państwa oznacza, że jego **jurysdykcja** rozciąga się na określonym terytorium.

Terytorium państwa obejmuje:

Obszar na powierzchni ziemi

Jest on wyznaczony granicami, obejmuje również wody śródlądowe występujące w granicach tego obszaru, przy czym obszar ten może być rozcłonkowany, co znaczy, że w jego skład wchodzić mogą wyspy lub [eksklawy](#).

Źródło: MRN, licencja: CC BY-SA 3.0.

Przybrzeżne wody terytorialne

Przestrzeń powietrzną

Przestrzeń pod powierzchnią ziemi

Ponadto jurysdykcja państwowa rozciąga się na mocy [prawa międzynarodowego](#) na terenie [placówek dyplomatycznych](#) w innych państwach oraz na pokładach statków wodnych i powietrznych, chociaż formalnie nie należą one do terytorium państwowego.

Terytorium państwa jest integralne, a jego granice nienaruszalne. Z integralności wynika, że terytorium państwa jest całością, a jego suwerenność utrzymywana jest w ustalonych granicach geograficznych i stan ten nie może zgodnie z prawem międzynarodowych ulec zmianie (np. wskutek zajęcia części terytorium przez inne państwo). Nienaruszalność granic natomiast to zasada prawa międzynarodowego polegająca na wzajemnym powstrzymaniu się państw od zamachów na te granice oraz wszelkich działań lub żądań zmierzających do zawładnięcia częścią lub całością terytorium. Wiąże się ona z koniecznością uzyskania zgody państwa na przekraczanie tych granic.

Polityczność państwa to cecha wynikająca z faktu, że społeczeństwo zamieszkujące terytorium państwa poddane jest władzy, której zadaniem jest zabezpieczenie istniejącego ładu.

Przymusowość państwa obejmuje dwa aspekty – jurysdykcję podmiotową i terytorialną państwa. W obu przypadkach jednak dotyczy po prostu ludzi, którzy podporządkowani są władzy państwowej.

Jurysdykcja **podmiotowa** – niemal każdy człowiek rodzi się jako obywatel jakiegoś państwa, obywatele mają zaś wobec państwa określone obowiązki, muszą przestrzegać prawa państwa, którego są obywatelami, niezależnie od tego, gdzie się znajdują.

Jurysdykcja terytorialna – wszystkie osoby, niezależnie od ich obywatelstwa, zmuszone są w obrębie terytorium państwa przestrzegać jego prawa.

Słownik

eksklaw

część terytorium państwa położona w oddzieleniu od głównego jego obszaru, lecz na tym samym terytorium lądowym

jurysdykcja

uprawnienie do rozstrzygania spornych spraw

międzynarodowe prawo zwyczajowe

niepisane źródło prawa międzynarodowego, obejmujące normy nieusankcjonowane w wiążących umowach, ale trwale i jednolicie przestrzegane w przekonaniu, że są obowiązującym prawem

placówka dyplomatyczna

misja dyplomatyczna państwa zlokalizowana w innym państwie w celu reprezentacji interesów państwa wysyłającego i współpracy z państwem przyjmującym

podmiot prawa międzynarodowego

ten, kto wywodzi swoje prawa i obowiązki bezpośrednio z norm prawa międzynarodowego

Schemat

Polecenie 1

Przeanalizuj przykłady i materiały źródłowe dotyczące cech państwa. Następnie odpowiedz na pytania i wykonaj polecenia.

Cechy państwa

Flaga Sealandii

Źródło: domena publiczna.

Ćwiczenie 1

Co stałoby się, gdyby to dziś oskarżono mieszkańca Sealandii na podstawie brytyjskiej ustawy? Rozwiązanie zależy od tego, czy Sealandia jest państwem, czy też nie. Jaka jest twoja opinia?

Ćwiczenie 2

Wyjaśnij, czy państwo pozbawione władzy można wciąż nazywać państwem.

Ćwiczenie 3

Wyjaśnij, dlaczego francuski aktor, nie chcąc płacić nowego podatku, najpierw wyprowadził się do Belgii, a następnie przyjął obywatelstwo rosyjskie.

Ćwiczenie 4

Wyjaśnij, w jakim sensie utrzymująca się w Polsce po II wojnie światowej dwuwładza świadczyła o braku suwerenności wewnętrznej państwa polskiego.

Ćwiczenie 5

Brak możliwości prowadzenia w pełni niezależnej polityki zagranicznej to kwestia suwerenności zewnętrznej państwa. Od kiedy można, twoim zdaniem, mówić o pełnej państwowości Bhutanu w rozumieniu prawa międzynarodowego?

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Dokończ zdanie.

Wedle zasady jurysdykcji terytorialnej...

- ☐ obywatelem jest tylko ten, kto mieszka na stałe na terenie danego państwa.
- ☐ osoba znajdująca się poza krajem swojego pochodzenia, może zarzucać prawa z niego pochodzące.
- ☐ wszyscy znajdujący się na terytorium danego państwa, muszą przestrzegać jego prawa.
- ☐ niemal każdy człowiek rodzi się jako obywatel jakiegoś państwa.

Zapoznaj się z tekstem i wykonaj ćwiczenie.

“ Państwo w Państwie

„Państwo w państwie” to program publicystyczny, nadawany na antenie Telewizji POLSAT. Każde wydanie programu to szczegółowo udokumentowany reportaż o przypadku naruszenia prawa przez urzędników wobec przedsiębiorców lub błędu wymiaru sprawiedliwości wobec osób prywatnych.

Program powstaje w redakcji publicystyki. Zespół młodych dziennikarzy jako jedyny w Polsce piętnuje przypadki nadużywania prawa, korupcji i nepotyzmu w relacjach państwo – przedsiębiorca. Scenariusz każdego z programów osnuty jest wokół szczególnie jaskrawego przypadku samowoli urzędniczej, skutkiem której jest bankructwo firmy, ruina przedsiębiorcy i utrata pracy przez pracowników. Dziennikarze stają w obronie praworządności, pokazują losy ludzi, których wymiar sprawiedliwości w ewidentny sposób skrzywdził. Dziennikarze ścigają takie przypadki, piętnują nieuczciwych urzędników i upominają się o sprawiedliwość dla pokrzywdzonych.

Źródło: *Państwo w Państwie*, dostępny w internecie: panstwowpanstwie.polsatnews.pl [dostęp 14.09.2019 r.].

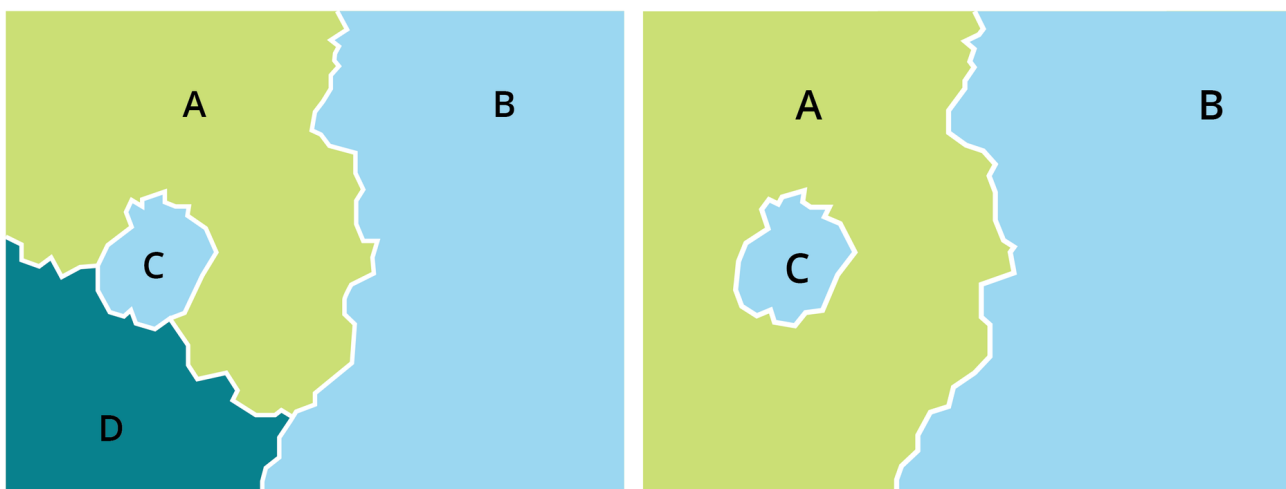
1. Wyjaśnij, co oznacza określenie „państwo w państwie” użyte jako nazwa programu telewizyjnego, o którym mowa w materiale źródłowym.

2. Podaj, do jakiej cechy państwa odwołuje się określenie „państwo w państwie”.

Ćwiczenie 3

Przyjrzyj się załączonym rysunkom i wykonaj ćwiczenie.

Rys. 1: C jest eksklawą kraju B, nie jest jednak enklawą.

Rys. 2: C jest enklawą państwa A i eksklawą kraju B.

Źródło: Englisgsquare Sp. z o. o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Sformułuj definicje eksklawy i enklawy.

Zapoznaj się ze źródłami i wykonaj ćwiczenie.

Źródło I

Źródło II

“ Turcy zestrzelili rosyjski samolot

Tureckie F-16 zestrzeliły rosyjski bombowiec Su-24. To pierwszy taki incydent, od kiedy Rosjanie rozpoczęli ofensywę w Syrii. To precedens również dlatego, że nawet w czasie zimnej wojny nie zdarzyło się, by samolot NATO otworzył ogień do rosyjskiej maszyny. Rosyjski samolot Su-24 został zestrzelony przez tureckie myśliwce 24 listopada 2015 r. nad granicą turecko-syryjską. Prezydent Rosji Władimir Putin poinformował, że maszyna znajdowała się na wysokości 6 tys. metrów, gdy trafił w nią pocisk powietrze–powietrze. Bombowiec rozbił się w górach w syryjskiej prowincji Latakia, gdzie toczą się walki sił porządkowych i rebeliantów.

Podaj, jaka zasada prawa międzynarodowego związana z terytorialnością państwa stała się podstawą tureckiego ataku na rosyjski bombowiec.

Ćwiczenie 5

Dopasuj pojęcia do definicji.

Integralność terytorium

Aspekt suwerenności państwa polegający na podporządkowaniu mu wszystkich spraw, jakie toczą się w obrębie jego terytorium.

Jurysdykcja podmiotowa

Żadna z definicji nie pasuje do tego pojęcia.

Suwerenność wewnętrzna

Cecha państwa, która zakłada istnienie w państwie władzy sprawowanej nad społeczeństwem.

Suwerenność zewnętrzna

Zasada prawa międzynarodowego, zgodnie z którą terytorium państwa jest całością, a jego ustalone granice geograficzne nie mogą ulec zmianie.

Polityczność

Uprawnienie państwa do podporządkowania prawu państwowemu wszystkich jego obywateli.

Tekst źródłowy do ćwiczeń 5 i 6

“ Czy państwa członkowskie Unii Europejskiej tracą suwerenność?

Czy państwa członkowskie Unii Europejskiej tracą suwerenność?

Premier Wielkiej Brytanii Theresa May ogłosiła, że formalny proces wychodzenia z Unii Europejskiej rozpocznie się do końca marca 2017 roku. Zadeklarowała, że na wiosnę przygotowuje Great Repeal Act (Wielką Ustawę Uchylającą), która zlikwiduje przepisy, które cztery dekady temu pozwoliły krajowi przystąpić do Unii. – Ta decyzja symbolizuje odzyskiwanie przez Wielką Brytanię suwerenności i niepodległości – mówiła premier.

Goście »Debaty Jedyńki« zgodzili się, że wypowiedzi brytyjskiej premier wynikają w największym stopniu z sytuacji, w której się ona znalazła. – Jesteśmy w XXI wieku, kiedy trendem jest kooperacja na poziomie ludzi, firm i państw – mówiła dr Małgorzata Bonikowska. Jak zwraca uwagę, biznes już porzucił model przywiązania do jednego kraju, stał się międzynarodowy. Inaczej dzieje się w sferze publicznej, politycznej. – Jeżeli suwerenność rozumiemy jako decydowanie o wszystkim całkowicie samodzielnie, to nie bardzo pasuje to do XXI wieku, bo jest coraz mniej takich sytuacji, kiedy jedno państwo w głównych wyzwaniach, które są globalne, może coś zdecydować i sprostać temu samemu. Kooperacja państwa jest nieunikniona, choć na pewno nie we wszystkich kwestiach – ocenia dr Małgorzata Bonikowska.

Jak zwraca uwagę dr Kazimierz Wóycicki, bycie częścią związku państw i zgoda na ustępstwa nie znaczy, że ma się ograniczoną suwerenność. – Przeciwnie, to jest tzw. rozszerzona kompetencja, bo kraj będący w związku państw zyskuje możliwość wpływu na decyzje całego zespołu, a to stwarza bardzo duże możliwości. Będąc samemu, nie tylko nie można wszystkiego załatwić, ale też jesteśmy bezbronni np. wobec sankcji rosyjskich na polskie mięso. Naiwne jest myślenie, że wszystko można robić samemu – podsumowuje gość Krzysztofa Grzesiowskiego.

W rozmowie o suwerenności prof. Piotr Wawrzyk przywołał jedno z orzeczeń Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości, w którym stwierdza się, że państwo przystępujące do Unii Europejskiej

przekazuje dobrowolnie część swoim kompetencji na rzecz instytucji wspólnych. – Formalnie na tym się kończy, ale faktycznie zgadzam się, że zyskujemy wpływ na postępowanie innych krajów. Mamy też gwarancję, że takie przepisy, jak obowiązują u nas, będą obowiązywały w innych krajach – mówił gość »Debaty Jedyński«. Jak dodał, jednocześnie jest pewna grupa spraw, w których Unia nie ingeruje. To tzw. kompetencje wyłączne państw członkowskich, do nich należą m.in. kwestie własności, moralności.

Źródło: *Czy państwa członkowskie Unii Europejskiej tracą suwerenność?*, dostępny w internecie: polskieradio.pl [dostęp 15.09.2019 r.].

Ćwiczenie 6

Zdecyduj, które stwierdzenia są prawdziwe, a które fałszywe.

	Prawda	Fałsz
Zdaniem prof. Piotra Wawrzyka członkostwo w Unii Europejskiej prowadzi do zwiększenia zakresu suwerenności państwowej.	☐	☐
Dr Małgorzata Bonikowska uważa, że najważniejsze wyzwania, jakie stoją przed państwami w XXI wieku, powinny pozostać wyłączną domeną państwa.	☐	☐
Dr Kazimierz Wóycicki twierdzi, że uczestnictwo w związku państw, takim jak Unia Europejska, prowadzi do ograniczenia suwerenności państwowej, ponieważ rodzi konieczność podporządkowania się decyzjom całego zespołu.	☐	☐

Ćwiczenie 7

Wyjaśnij, na czym polega różnica w podejściu władz państw narodowych i przedsiębiorstw do kwestii suwerenności, na którą wskazuje dr Bonikowska.

Zapoznaj się z tekstem i wykonaj ćwiczenie.

“ Wyrok dla pilota z Rosji za naruszenie przestrzeni powietrznej

Wyrok dla pilota z Rosji za naruszenie przestrzeni powietrznej

Radomski Sąd Okręgowy utrzymał wyrok sądu pierwszej instancji, który skazał rosyjskiego pilota na pół roku więzienia w zawieszeniu i dziesięć tysięcy złotych grzywny. Mężczyznę oskarżono o naruszenie zamkniętej, polskiej przestrzeni powietrznej. Do incydentu doszło w 2016 roku podczas Światowych Dni Młodzieży.

Pilot był uczestnikiem, odbywających się w Radomiu, Mistrzostw Świata w Akrobacji Samolotowej. Do Polski przyleciał z Czech, a przestrzeń powietrzną naruszył w okolicach Częstochowy. Tłumaczył, że nie wiedział o wizycie papieża Franciszka i zamkniętej przestrzeni powietrznej. Sędzia Marcin Kobylski nie miał żadnych wątpliwości, że Rosjanin nie dochował należytej staranności.

Jego zdaniem, sprawa jest prosta, a zebrany przez prokuraturę materiał dowodowy jednolity. – Przepisy prawa lotniczego, które obowiązują w Polsce, są jasne i każdy, kto chce się pojawić w naszej przestrzeni powietrznej, musi ich przestrzegać. Jeśli z jakichś powodów ulegają zmianie, to na pilocie spoczywa obowiązek, by się z nimi zapoznać – mówił sędzia. Jak podkreślił, oskarżony zachował się nieodpowiedzialnie i naruszył zasady bezpieczeństwa.

Obrońca rosyjskiego pilota Marek Stolarek wnosił o uniewinnienie oskarżonego. Wyrok jest prawomocny.

Źródło: *Wyrok dla pilota z Rosji za naruszenie przestrzeni powietrznej*, dostępny w internecie: warszawa.tvp.pl [dostęp 15.09.2019 r.].

1. Wyjaśnij, na jakiej podstawie polski sąd decydował w sprawie rosyjskiego pilota.

2. Podaj, z jakiej cechy państwa wynika uprawnienie polskiego sądu do orzekania w tej sprawie.

Zapoznaj się z tekstem i wykonaj ćwiczenie.

“ Erozja suwerenności

Rozmowa z prof. Jerzym Kleerem, wiceprzewodniczącym Komitetu Prognoz PAN Polska 2000 plus

– Powiedział pan, że nie zdajemy sobie sprawy, jak ważne jest dziś państwo narodowe. Suwerenność uznał pan za wartość nadrzędną. Niemniej w tej sprawie opinie naukowców są podzielone: jedni twierdzą, że państwu narodowemu i suwerennemu globalizacja nie groźna, bo narody istniały »od zawsze«, inni wieszczą natomiast jego upadek, a jeszcze inni uważają, iż może ono przetrwać pod warunkiem, że się zmieni. A jakie jest pana zdanie?

– Podkreślając znaczenie państwa suwerennego, zwłaszcza państwa jako elementu tożsamości danego społeczeństwa, trzeba pamiętać, że państwa w Europie powstawały kaskadowo. Do połowy XIX w. było 15–18 bytów państwowych, dzisiaj jest ich 50. To efekt rozpadu imperium osmańskiego, później – traktatu wersalskiego, następnie drugiej wojny światowej i rozpadu socjalizmu.

Nagle pojawiły się państwa suwerenne, które ani nie były dostatecznie okrzepłe, ani zbyt rozwinięte. I stały się uczestnikami procesu globalizacyjnego, który wymusza otwieranie granic dla towarów i usług, ludzi i kapitału. Wskutek tego następuje erozja państwa suwerennego i narodowego, bo jeżeli dopuszczamy dopływ kapitału, to siłą rzeczy z jakichś funkcji władczych rezygnujemy. Musimy też rezygnować z nich w wyniku konieczności dogadywania się z innymi państwami w sprawie różnych rozwiązań: czy to bezpieczeństwa, czy form integracyjnych, czy innych.

1. Wyjaśnij pojęcie „erozja suwerenności”, będące tytułem wywiadu, którego fragment zamieszczono powyżej.

2. Podaj, na jakie dwie związane z procesami globalizacyjnymi przyczyny erozji suwerenności wskazuje prof. Jerzy Kleer.

3. Wyjaśnij, dlaczego, zdaniem prof. Kleera, wiele współczesnych państw europejskich jest szczególnie podatnych na proces erozji suwerenności.

Dla nauczyciela

Autorka: Anna Rabięga

Przedmiot: wiedza o społeczeństwie

Temat: Cechy państwa

Grupa docelowa: III etap edukacyjny, liceum, technikum, zakres rozszerzony

Podstawa programowa:

zakres rozszerzony

V. Państwo, myśl polityczna i demokratyzacja.

Uczeń:

2) charakteryzuje atrybuty państwa jako organizacji politycznej (terytorialność, przymusowość, suwerenność zewnętrzną i wewnętrzną); przedstawia cechy władzy państwowej.

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie.

Cele operacyjne:

Uczeń:

- charakteryzuje cechy państwa;
- rozważa szczegółowe aspekty każdej z cech państwa;
- analizuje kontrowersyjne przypadki bytów międzynarodowych, których państwowość nie jest jednoznaczna.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm.

Metody i techniki nauczania:

- dyskusja;
- ćwiczenia interaktywne;

- analiza materiałów źródłowych;
- jigsaw.

Formy zajęć:

- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami i dostępem do internetu, słuchawki;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg zajęć:

Faza wstępna

1. Uczniowie odpowiadają na pytania z Wprowadzenia dot. fragmentu książki W. Osiatyńskiego *Państwo złem koniecznym*.
2. Przedstawienie tematu i celów zajęć.
3. Uczniowie zapoznają się z fragmentem konwencji o prawach i obowiązkach państw oraz z klasyczną trójelementową definicją państwa według Georga Jellinka zawartymi w sekcji Przeczytaj.
4. Dyskusja: Czy dostrzegasz elementy podobne obu tych definicji? Jakie cechy powinno mieć państwo, by można je było państwem nazywać?

Faza realizacyjna

1. Schemat – praca metodą jigsaw. Klasa podzielona na cztery grupy analizuje materiały źródłowe. Każda grupa analizuje jedną z cech państwa. Następnie uczniowie dzielą się na grupy czteroosobowe w taki sposób, by w każdej z nich znalazła się jedna osoba z każdej z pierwotnych grup. Uczniowie przekazują sobie wzajemnie wiedzę, jaką przyswoili podczas pracy w pierwotnych grupach.
2. Uczniowie wracają do pierwotnych grup i wykonują polecenia dołączone do schematu. Omówienie odpowiedzi na forum klasy.
3. Uczniowie w parach rozwiązują ćwiczenia interaktywne 1–8. Chętne/wybrane pary przedstawiają swoje rozwiązania, pozostali uczniowie komentują i uzupełniają je.

Faza podsumowująca

1. Dyskusja: Państwo czy niepaństwo? Nauczyciel podaje przykłady, a uczniowie, przedstawiając argumenty i kontrargumenty, starają się rozstrzygnąć, czy każdy z nich można uznać za państwo: Palestyna, Sealandia, Liberland, Kosowo, Sahara Zachodnia, Cypr Północny, Naddniestrze, Osetia Południowa, Górski Karabach, Republika Chińska (Tajwan), Państwo Islamskie, Somalia, Somaliland, Szkocja, Kurdystan.

2. Chętne/wybrane osoby podsumowują zajęcia ze swojego punktu widzenia.

Praca domowa:

Wybierz jedno z terytoriów omawianych podczas lekcji i przedstaw dokładnie jego sytuację. W jakim sensie można nazwać je państwem? Pod jakim względem państwem nie jest? Jakie czynniki wpływają na jego sytuację?

Materiały pomocnicze:

J. Jellinek, *Ogólna nauka o państwie*, Warszawa 1924.

M. Gulczyński, *Nauka o polityce*, Warszawa 2007.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

Schemat może być wykorzystany jako inspiracja do stworzenia przez uczniów prezentacji multimedialnej.